

TURK TILIDA SO‘Z YASALISHINING QIYOSIY TAHLILIGA OID

Xodiyeva Iroda Nizomiddin qizi
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
1-kurs talabasi

ANNOTATSIYA

Quyida turk tilidagi fe'l yasalishiga olingan, asli nisbat shakllari so‘z yasalishi uchun asos bo‘la olmasliklari xususida ma’lumot beriladi.

Kalit so‘zlar: turk tili, so‘z yasalishi, fonetik xususiyatlari, morfoligik xususiyatlari, o‘zak, qo‘shimcha, nisbat qo‘shimchasi, neologizm, tilshunoslar, affikslar.

ABSTRACT

Below is information about the fact that the relative forms taken from the Turkish language cannot be used as a basis for word formation.

Keywords: Turkish language, word formation, phonetic features, morphological features, root, suffix, relative suffix, neologism, linguists, affixes.

АННОТАЦИЯ

Ниже приводится информация о том, что относительные формы, взятые из турецкого языка, не могут быть использованы в качестве основы для словообразования.

Ключевые слова: турецкий язык, словообразование, фонетические признаки, морфологические признаки, основа, суффикс, относительный суффикс, неологизм, лингвисты, аффиксы.

KIRISH

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, xorijiy tillarni o‘rganish, o‘rgatishga bo‘lgan ehtiyoj ortdi. Zero, chet tillarni mukammal egallash o‘z navbatida bu sohaning yetuk bilimdonlarini, tarjimonlarni etishtirish imkonini beradi. Bu holat chet mamlakatlar bilan ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy aloqalarni mustahkamlash imkonini yaratadi. Shu bois, xorijiy tillar, jumladan, turk tilining spetsifik belgilarini tadqiq etish va aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Turk tilining fonetik, leksik, morfologik, sintaktik xususiyatlari turk va xorijlik tilshunoslar, jumladan, rus turkologlarning qator tadqiqotlarida maxsus o‘rganilgan. Quyida turk tilidagi fe'l yasalishiga olingan, asli

nisbat shakllari soʻz yasalishi uchun asos boʻla olmasliklari haqida maʼlumot beriladi.
Soʻz yasalishi (Kelime Yapimi)

Hozirgi zamon turk tilida qoʻllanib kelinayotgan soʻz va atamalar uch xil yoʻl bilan yuzaga kelgan. Bulardan birinchisi. faollashtirilgan neologizmlar sifatida zamonaviy turk tiliga kirgan arab, fors va boshqa tillardan oʻzlashgan soʻzlarning muqobillaridir. Masalan: kuyku - yilphe (shubha, hadik), alan - saha (maydon) kabi. Ikkinchisi. turk tilidagi dialektlardan tanlash yoʻli bilan yuzaga kelgan: geke (kichik omoch), divlek (pishmagan qovun), gomge (yogʻoch qoshiq, choʻmich) va h. Turk tilining dialektlar lugʻatiga kiritilgan bu soʻzlar badiiy asarlar orqali shevadan oʻzlashtirilgan. Uchinchisi, turk tilining soʻz yasash vositalaridan foydalanish yoʻli bilan yaratilgan yangi soʻzlar. neologizmlardir. Bu har qanday tilda soʻz yasalishining eng sermahsul yoʻli hisoblanadi, Bunda mahsuldor affikslarning oʻrni i salmoqli: -li, -siz, -lik, -ce va b. Sof turkcha -ak, -men, -cil affikslari va boshqa tillardan oʻzlashtirilib, turkchallashtirilgan -sel, -toy, -ev affikslari kam uchraydi. Turk tilida soʻz yasalishida konversiya usuli ham keng qoʻllanadi: yazar (yozuvchi), bakan (vazir) kabi. Soʻzlarni qoʻshish yoʻli bilan ham qator soʻzlar yasalgan: agirba\$h (ogʻir-vazmin), dedikodu (gʻiybat), yiizyil (asr), onsoz (soʻz boshi), basimevi (bosmaxona) kabi.

Soʻz yasovchi qoʻshimchalar va oʻzaklarning toʻrttadan turi mavjud. Aslida oʻzak soʻz yasalishining asosiy xom ashyosidir. Shu bois uni soʻz yasalishi mavzusiga tegishli deymiz, ammo bu atama ancha sodda oʻzaklarga nisbatan qoʻllanadi.

Turk tilida soʻz yasalishining uch turi ajratiladi:

1. Otdan (ot yasovchi qoʻshimchalar qoʻshilib) ot yasalishi: yama-ci (yamoqchi), goz-luk-gu (koʻzsoynak yasovchi yoki unisotuvchi), i\$-gi-lik (ishchilik), avukat-hk (advokatlik) kabi.

2. Otgan feʼl yasovchi qoʻshimchalar qoʻshilib feʼl yasalishi: izle-mek (taʼqib etmoq, tomosha qilmoq), bigak-la-mak (pichoqlamoq), firga-la-mak (choʻtkalamoq, tozalamoq) kabi.

3. Feʼlga ot yasovchi qoʻshimchalar qoʻshilib (feʼldan) ot yasalishi: sat-ici (sotuvchi), bil-im (bilim), kur-um (muassasa) kabi.

Undan tashqari, turk tilshunosligida feʼl shakllarining yasalishi ham soʻz yasalishining bir turi hisoblanadi. Shu boisdan soʻz yasalishining toʻrtinchi turi ham ajratiladi (feʼl yasovchi qoʻshimchalar qoʻshilib (feʼldan) feʼl shakllari yasalishi): sez-dir-mek (sezdirmoq), gor-ish (koʻrishtirmoq, uchrashtirmoq) kabi.

! Turk tilining nazariy grammatikasi: oʻquv qoʻllanma / ../Xudoyberganova, X.Hamidov - Toshkent: Tafakkur Boʻstoni, 2015. -320 b.

Soʻzning oʻzak va qoʻshimchalaridagi oʻzgarishlar xususida shuni aytish kerakki, turk tilida soʻzning yasaliş vaqti juda muhim. Chunki soʻzning oʻzagi ham, qoʻshimcha ham jonli unsurlar boʻlib, ular vaqt oʻtishi bilan oʻz shakli va maʼnosini oʻzgartirishi mumkin. Qolaversa, tilda qollanm ay qolgan, eskirgan oʻzak va qoʻshimchalar ham talaygina. Shu bilan birga, birdan ortiq maʼnoga ega boigan oʻzak va qoʻshimchalaming qaysi maʼnoda kelayotganini yaxshi bilish kerak. Chunki soʻz shundan kelib chiqqan holda maʼno kasb etadi: yaş (yosh, toza), yagarmak (yasharmoq), (keksa), yaşlanmak(keksaymoq, qarimoq) kabi.

Turk tilida asl feʼllar feʼl oʻzagining maʼnosini oʻzgartiruvchi bir qancha qoʻshimchalar vositasida yuzaga keladi. Grammatika nuqtai nazaridan bunday oʻzgarishlar feʼl nisbat qoʻshimchalari qoʻshilishi natijasida yuz beradi. Lugʻaviy maʼnoda mustahkam oʻzgarish yuzaga keltirgan va yangi soʻzlar yaratuvchi feʼl qoʻshimchalarini turk tilshunoslari soʻz yasovchi qoʻshimchalar deb atashadi. Lekin umumiy tilshunoslik nuqtai nazaridan feʼldan feʼl yasalişhi mumkin emas. Feʼldan faqat feʼl shakllari yasalişhi mumkin.

XULOSA

Fikrimni xulosa qiladigan boʻlsam, Feʼl turkumi, boshqa soʻz turkumlari kabi, oʻziga xos soʻz yasalişhi va shakl yasalişhi tizimiga ega (Soʻz yasalişhi, Shakl yasalişhi). Yasama Feʼllar- la, -lan, -lash, -lantir, -lashtir affikslari hamda qil, et (ayla) yordamchi feʼllari bilan hosil qilinadi: olqishlamoq, ruhlanmoq, birlashmoq, jabr qilmoq, ruxsat etmoq. Ammo quyidagi keltirib oʻtgan misollarimizni turk tilida (feʼl+feʼl) qolipidagi soʻz yasalişhi deb olingani xato hisoblanadi. Bu borada olimlarimiz izlanishlar olib borishib bitta tugal, xulosaga kelishgani yoʻq. Ammo soʻz yasalişhi uchun asosdan maʼno oʻzgarishi kerak sez-dir-mek (sezdirmoq), gor-ish (koʻrishtirmoq, uchrashtirmoq) kabi misollarda esa nisbat shakllari soʻz yasalişhi uchun asos boʻla olmaydi. Feʼl nisbat qoʻshimchalari feʼl oʻzagi maʼnosini oʻzgartirgan holda yangi shakllar hosil qiladi. Faqat boʻlishsiz feʼl negizlar yangi shakllarda rivojlanmaydi. Shu bois nisbat (gati) qoʻshimchalari ham koʻzdan kechiriladi. Feʼl shakllari yasovchi qoʻshimchalar orasida tarixiy kirishuv roʻy berib kelgan. Bugungi kunda turk tilshunoslari tomonidan yasovchi qoʻshimcha sifatida qabul qilingan qoʻshimchalardan koʻpchiligining qadimda nisbat qoʻshimchalari yoki qoʻshma shakllar ekanligini taʼkidlamoq kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI: (REFERENCES)

1. Abduraxmonova M. Oʻzbek va turk tillarida ot kategoriyalarining talqini: Filol fan. Nomz ... dis. Avtoref. T., 2004.- 26 b
2. Айляров Ш.С. Развёрнутые члены предложения в современном турецком языке .-М.: Изд. МГУ, 1974. - 227 с.

3. Atabay N., Kutluk İ., Özel S. Sözcük Türleri. - Ankara: Ankara Üniversitesi basımevi, 1976. S.
4. Turk tilining nazariy grammatikasi [Matn] : o'quv qo'llanma //..Xudoyberganova, X.Hamidov - Toshkent: Tafakkur Bo'stoni, 2015. -320 b.
5. Atabay N., Özel S., Ayfer Ç. Türkiye Türkçesinin Sözdizimi.-İstanbul: Papatya, 2003. -142 s.
6. Hengirmen M. Türkçe Dilbilgisi. –S. 268.
7. Karay R.H. Nilgün. - İstanbul:İnkilap, 1986.-754 s.
8. Karay R.H. Memleket hikayeleri. - İstanbul: İnkilap:19.-s.
9. Örnekleriyle Türkçe Sözlük. –İstanbul: Doğan A.Ş., 2004, -C,3.-S.2159.